УДК 050(051)(477)

Роль Л. В.

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ПРОБОЄМ»

(ХУДОЖНІ АСПЕКТИ)

На основі поезії, представленої у журналі «Пробоєм» (1933-1943), проаналізовано значення творчості поетів-пробоєвиків для формування національної ідентичності; продемонстровано роль журналу «Пробоєм» у житті українського народу загалом та закарпатоукраїнців зокрема.

Ключові слова: *Пробоєм, національна ідентичність, вісниківство, націоналізм, окциденталізм, волюнтаризм.*

На основе поэзии, представленной в журнале «Пробоем» (1933-1943), проанализировано значение творчества поэтов пробоевиков для формирования национальной идентичности; продемонстрирована роль журнала «Пробоем» в жизни украинского народа в целом и закарпатоукраинцев в частности.

Ключевые слова: *Пробоем, национальная идентичность, висникивство, национализм, окцидентализм, волюнтаризм.*

The subject of the paper is interpretation of the poems published in the journal «Proboyem» (1933-1943) from the viewpoint of nation-buiding. The author of the paper defines the role of the journal in the Ukrainian cultural history of the 20th century as a whole and Zakarpattia region as well.

Key words: *Proboyem, national identity, visnykivstvo, nationalism, Occidentalism, voluntarism.*

Часопис закарпатської молоді «Пробоєм» (1933 – 1943) став в авангарді політично-усвідомленої національної боротьби українців Закарпаття. Свій вихід у світ журнал розпочинає символічними словами: «Нашим гаслом є чин для рідного народу. Над усе любимо свій нарід. З любові до нього ненавидимо його ворогів, яким виповідаємо боротьбу» [22, с. 1].

Уже вступна стаття першого номеру журналу «Пробоєм» переконливо доводить, що створений він за взірцем «Літературно-наукового вісника» Дмитра Донцова: пробоєвики повністю підтримують його ідеї окциденталізму (зрівнятися з іншими народами Європи), волюнтаризму (їх програма – постійна боротьба, вир змагань), традиціоналізму; за своїм політичним спрямуванням був також позапартійним, але виразно націоцентричним, як і «Літературно-науковий вісник», журнал «Пробоєм» видавався як реакція на політичне становище Карпатської України у складі Чехо-Словаччини, а також як відповідь на тодішні видання. Такі, як «Подкарпатскі гласи», «Народні лісти», «Чеське слово» та ін. Націоналістичний рух, який набував все більшого і більшого розмаху, намагаються придушити різними методами та засобами: «Чеські урядники, де лише могли, старалися здушити розвій українського національного життя, в якому видять, хоч і не знають чому, небезпеку для держави» [16, с. 2].

Організований в основному молоддю, журнал доводив, що «українська молодь є сильна, є налита горінням вільного життя, вона розуміє суворість наших років, що мають відзначити її в будуччині, бо українська молодь, як і молодь інших великих народів, є вихована на героїчних традиціях рідного народу, вона завсіди йшла й іде з народом і ніколи не зрадила й не зрадить Велику Ідею … бо ця Ідея – це душа борців, які впали на полі битви за рідну державу й полишили заповіт: ступайте за нами, поки здійсняться наші світлі Ідеали» [14 с. 101].

Варто зауважити, що за період свого існування журнал «Пробоєм» (1933-1943) пережив помітну еволюцію, перетворившись з вузько регіонального видання у загальноукраїнське та поступово розширюючи свою тематику: спочатку тут, як правило, публікуються політично-пропагандистські статті, вірші, оповідання. Згодом редакція друкує спогади про Карпатську Україну, описуючи трагічні події 1939-го року. На початку 40-х років обсяг видання помітно збільшується, оскільки до співпраці залучено видатних українських діячів − Є. Маланюка, Є. Онацького, О. Пріцака, Є. Грицака, С. Николишина, О. Флоринського, Д. Ревуцького, С. Наріжного, Л. Маслова та інших, а також друкується сучасна художня література, представлена Є. Плужником, Ю. Яновським, Є. Маланюком та ін.

Усвідомлюючи, що збудувати незалежну державу неможливо без національно свідомих громадян,

пробоєвики, зокрема поети-вісниківці, усі свої творчі сили віддавали на служіння одній меті – формуванню духовно багатої особистості, громадянина, що має високі етичні й моральні чесноти, шанує минуле, дбає про майбутнє свого народу, України; особистості, яка не задумуючись і не шукаючи компромісів піде на смерть заради визволення рідної землі. Ось чому все написане пробоєвиками було наповнене великим змістом, незалежно чи це була маленька замітка, чи повноцінний літературний твір. Тому з упевненістю можемо заявляти, що основним засобом формування національної ідентичності у часи журналу «Пробоєм» було слово – художнє, пропагандистське, інформативне і т. д. У нашій розвідці ми спробуємо розглянути слово поетичне, яке служило одній єдиній великій меті і було одним із основних засобів формування національної ідентичності на сторінках журналу «Пробоєм».

Вісниківство як одне з художній виявів культурно-естетичної парадигми націоналізму, синтезуючи основні принципи націоналізму на ідейно-естетичному рівні, з допомогою написаного слова стало будителем національної свідомості у важкий період. Журнал «Пробоєм» сповнений поезією вісниківського характеру та під час ідейного хаосу пропагує ті ідеї, які відповідають потребам українського народу: «Є тільки дві сили на світі, – казав славний Наполеон, – дух і меч. Остаточно є завжди дух переможцем над мечем». Цей дух приходить з «Пробоєм», тому поширюйте його» [21, с. 50]. Дописувачі журналу реалізовували себе через власну творчість, впливали на суспільну свідомість за допомогою написаного слова, оскільки вважали: «Справді плідним є тільки те, що родить та відроджує, а ніколи те, що живе виключно для себе» [10, с. 5]. Тим самим пробоєвики заперечували гасло «мистецтво для мистецтва», сповідуючи у своїй творчості ідеї Дмитра Донцова.

Лейтмотивом майже кожної поезії пробоєвиків є туга за героїчним, повне заперечення провансальства як національної неповноцінності, прагнення до Чину, до безкомпромісової боротьби, чітка національна ідеологія, універсальний героїзм і т. п.

Перший номер журналу «Пробоєм» відкриває поезією «Октави» Іван Колос під криптонімом І. К. Одразу справляє враження тон поезії, який наростає з кожною строфою. Спочатку цей тон спокійний, замріяний, романтичний:

В човен я сів. Весло до рук узяв.
А вітер дужий, свіжий та шумливий
Розбурхав море, филі підійняв….

Поет висловлює тугу за героїчними часами, шукаючи її в героїчній давнині та старому Римі та передаючи через бажання ліричного героя, який подібно,

Як Одисей покинув рідну хату,
Пішов у бій, пішов у даль, у світ,
Для нього не існує компромісів
Слабим чолом пробить твердий граніт,
Або в борні зі смертю привітатись…

«Якщо не життя, то краще смерть» – характерна риса вісниківства, яку Дмитро Донцов назвав волюнтаризмом.

Човен у цьому вірші, на наш погляд, є символом ідеї, якою переповнене серце поета. Окрилений цією ідеєю, усвідомлюючи куди і для чого іде, ліричний герой вірить у власні сили, у непереможність ідеї, бо вона «в панцирі сталевім». І навіть якщо доведеться померти, то це буде героїчна смерть, повна слави, яку пам'ятатимуть і якою пишатимуться майбутні покоління:

Не легко знищити, і слід отак затерти,
Щоби не лишилось ніщо, ніщо зовсім
По боротьбі, чи по геройській смерти [11, с. 5].

Одразу відчувається, що у кінці тон поезії стає вольовий, бойовий, сповнений впевненості у непереможності національної ідеї. Поет своїм віршем переконує – якщо людина має мету, до якої прагне, і тверду волю на шляху до цієї мети, то така людина є переможцем у будь-якій боротьбі, лише людина, яка має чітку національну ідеологію може здобувати власну державу.

Щоб розбудити національну свідомість, «яка дає почуття національної гордости, гордости й непохитности, яка звичайну, сіру людину виносить на висоту і робить з неї національного героя, готового кожної хвилини пожертвувати для своєї нації всім: особистим добром, щастям, майном і навіть життям» [15, с. 17], редакція журналу «Пробоєм» вдавалася також до передруків поезії з інших націоналістичних журналів. Скажімо, поезія Дмитра Федика «Месть духів» – це передрук зі «Студентського Шляху» за березень – квітень 1934 року. Вона є дуже близька пробоєвикам своїм духом, оскільки є виразно волюнтаристична, є закликом до зброї, до боротьби, адресована в основному провідникам українського народу:

Вставайте! Будіться дрімучі герої!
До зброї Вас кличуть! – До зброї!
Народ Ваш в темряві дороги шукає –
Ще сумерк – ще темно – паліть же пожежі
Шляхи – ореол Ваш освітить-осяє!

Символічними є останні два рядки: тут яскраво виражена ідея національного проводу, ідея визвольника української нації, її провідника. Поет акцентує на тому, що пошана провідника, його успіх та слава серед народу осяє шлях до перемоги. Народ, сповнений віри у провідника, буде впевнений у своїй перемозі, а тому «як лявіна» нестримно рухатиметься суцільною масою до кращого майбутнього:

Ідіть напереді пробоєм як стежі –
І піде за Вами народ, як лявіна,
І греблі розіб'є – змете хуртовина!

Лише у такому випадку, на думку поетів-вісниківців:

У вірі наново нам очі розблиснуть,
Гармати до бою побідно заграють,
……..
І встануть герої із криці твердої НОВІ! [19, с. 4].

На продовження сказаного, вартий уваги «Сонет» Івана Колоса (І. К.), де він дуже категорично засуджує

народних провідників, виступає проти їхньої овечої натури:

З великою погордою, з докором
Гляджу на вас провідники народні,
Що вражих ласк і милостинь голодні
Продали рідний край на ганьбу й сором.

Поет проклинає провідників за те, що сліпо вірять ворогам українського народу та, запродуючи власні душі, допомагають нищити рідну націю. Їхня загумінкова дрібничковість призвела до історичної пасивності, яка панує серед закарпатоукраїнців:

Кляну ваш чин і кличу вам на сором:
Ви зрадники, запроданці народні,
Бо взявши підлий юдів гріш, сьогодні
Ви кажете, що ворог вже не ворог [12, с. 89].

Про таких людей М. Ломацький у праці «Національна свідомість», пише, що несвідома людина «для особистої користи забуде свою мову, виречеться релігії, зрадить свій нарід і буде служити кожному, навіть ворогові, якщо цей більше заплатить» [15, с. 23]. Дуже важливим, на думку Івана Колоса, є для народу також духовний провідник, яким був для українців (і не лише Закарпаття) Тарас Шевченко. Яскравим свідченням цього є поезія «Т. Шевченкові», котра розпочинається поклонінням поетові як народній святині, захопленням твердістю його духа:

Достойно вклонимось перед Тобою нині,
Перед Твоїм величним і геройським ділом,
Що стало нам за народню святиню,
Що можність дало нам у світ глядіти сміло…

Шевченко прагнув «Чести, Волі, Слави» для свого народу, хотів, щоб рідний народ був нацією, а тому використовував різні методи впливу на його свідомість. Це, як ми знаємо, – і любов щира, і гнів, і докори. Автор вірша висловлює захоплення терпінням Кобзаря, поділяючи його мрії про нову войовничу еліту:

Любов'ю щирою, чи гнівом, чи докором
Ти відвертаєш нас від рабства та покори.

Як справжній провідник, Шевченко став рушійною силою для боротьби за власну свободу аж до конечної перемоги, увінчаної славою і честю:

Наказу чуйно ждуть жадні й готові діять.
Так дійсністю стає пророча дума, сон Твій
Бо Твій незломний дух та всі слова яскраві
Ведуть нестримно нас до Чести, Волі, Слави [13, с. 1].

Відомий закарпатський поет Зореслав, один з активних дописувачів журналу «Пробоєм», свій національний запал висловлює поезією «Ідемо!», де яскраво виражена його громадянська позиція. Поет неодноразово акцентує на тих якостях та рисах, які, у першу чергу, необхідні українському народові для боротьби:

Ми – нестримане завзяття,
Ми – любов і правда й гнів,
Ми – світанок Підкарпаття,
Ми – пролог великих днів.

Зореслав усвідомлює, що лише запекла та безкомпромісна боротьба може змінити життя на краще. Він вірить, що вже не за горами така довгоочікувана для рідного народу перемога:

Ми стихією грізною
Йдем вперед, на ясний шлях,
А за нами йде горою
Перемога в блискавках [6, с. 89].

Схожим настроєм перейнята поезія «Ми йдемо…» Ю. Боршоша-Кум'ятського, в якій він прагне висловити необхідну потребу психічного переродження рідного народу через молодь. Поет намагається розбудити у молодого покоління віру в себе, віру в непереможні сили українського народу та віру в правильність та справедливість поставленої мети:

Ми йдемо – молоде покоління,
Ми – тверді, в нас муштрований крок,
Ми – суворе, грізне покоління,
Ми із смертю стаємо в танок.

Попри твердість, відважність та гнів, поет акцентує увагу ще на одному важливому факторі, який виступає рушійною силою у боротьбі. Це стосується слів «молоді міліони». Це два слова, які поєднують водночас молодість та величезну кількість сил, тому саме це і є гарантом перемоги:

Ми йдемо – молоді міліони,
Ми – здолаєм! Нам скориться світ! [2, с. 50].

Вартою уваги є поезія «Не рабський плач» Боєвіра. Уже сама назва свідчить про непокору та готовність до боротьби. Тут, як і в згаданих вище поезіях вісниківського характеру, немає описовості, захоплення природою, покірного плачу, пустого нарікання на важку долю. Навпаки, відчувається залізна воля, готовність до бою, віра в перемогу. Поет ставить акцент на останню строфу, яка є морально-повчальним закликом до свідомості закарпатського народу:

Не рабський плач, не скарги й не ридання,
Не вірність катові та не братання
Нас виведе на волю, де краса…
Лиш чину невгасимеє хотіння
Струсне із нас вороже володіння
Й побідним «Слава»! спише небеса [1, с. 105].

Яскравим доказом того, що вісниківство не було локальним чи суто еміграмтським явищем, є вірш закарпатського поета Юлія Боршоша-Кум'ятського «Україна», про що свідчить уже сама назва. Ця поезія є гідною уваги ще й тому, що доводить українське коріння народу Закарпаття, оскільки сповнена невимовного болю за рідну країну – Україну та вірою в краще майбутнє, в часи, коли українці перекують «шаблі на леміш» і, як споконвічні землероби-інтроверти, мирно оброблятимуть свою рідну землю:

На пожарищах лютих повстань,
Засіяєш, Україно, в славі,
Розцвітуть твої села, міста [3, с. 50].

Для поета є очевидним, що настануть нові дні, які виростять нове покоління, що поважатиме традиції рідного народу, віритиме у власні сили та сили свого народу, покоління, яке позбудеться почуття

меншовартості та вічної другорядності, яке прагнутиме до чину, до запеклої боротьби. Поет вважає, що у цьому поколінні немає ні каплі холуйства і рабства. З чіткою національною ідеологією воно ітиме до своєї мети – до відродження власної нації та держави.

Таким чином, з проаналізованого можемо зробити висновки, що майже кожна поезія, представлена в журналі «Пробоєм», сповідує такі принципи вісниківства, як культ сили, суворість, войовничість, експансію. Ні одна поезія міжвоєнного двадцятиліття не містить жодних рис провансальства, безвольності, надмірної сентиментальності чи рабства.

Поети-пробоєвики по-своєму актуалізували ідею національного відродження. Вони писали вірші, переслідуючи одну мету – вкоренити у свідомість рідного народу гасло «Україна або смерть», навернути собі подібних до віри у свого національного бога, виховати характер нації переможниці, а не нації переможеної. Варто зауважити, що майже у кожній поезії, представленій у журналі «Пробоєм», присутні слова типу «граніт», «криця», «бронза», «сталь», «залізо», «мідь» та ін., якими виявляється твердість духа людей, налаштованих рішуче на боротьбу. Найчастіше з усіх розділових знаків у пробоєвицькій поезії зустрічаємо знак оклику, що надає поезії ще більшої експресивності та виразності, а також свідчить про глибоку переконаність автора у правильності обраної мети. Кожен із віршів закінчується рядками, сповненими оптимізму, віри в перемогу, в краще майбутнє, а головне у власні сили, оскільки, на думку пробоєвиків, саме такі переконання допоможуть у створенні героїчного нового світу.

У пробоєвицькій поезії немає місця сльозам, вимальовування утопічних картин «світлого майбутнього», миру за рахунок власних інтересів, власної свободи і т. п. На думку пробоєвиків, мистецтво є найглибшим духовним висловом будь-якої нації. Коли занепадає мистецтво, нація перетворюється на масу без духа і поволі гине, позбавлена свого животворчого чинника. Дуже важливим у такий відповідальний період, якими були, скажімо, події 15-18 березня 1939 року для Карпатської України, мати підтримку з боку мистецтва, яке є магічним ключем для народу, що хоче стати нацією. Згадаймо хоча б, яку силу у свій час мало слово Тараса Шевченка для поневоленого народу.

Вивчаючи історію Закарпаття зі сторінок журналу «Пробоєм» дозволимо собі з упевненістю заявити, що поезію подібного ґатунку писало саме життя. Можливо, тут не були витримані усі тонкощі літературно-поетичної грамотності, що деякою мірою підтверджує твердження Івана Колоса про те, що до 1938 року поети «мало і несистематично» використовували класичні просодичні засоби [4, с. 22], однак з допомогою поетичного слова люди передавали власні почуття, намагаючись тим самим актуалізувати національну ідею, впливати на свідомість рідного народу, викорінюючи з неї почуття меншовартості, рабства та холуйства, безвольності, надмірної сентиментальності, бездержавності у світовідчутті.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження вбачаємо у більш ґрунтовному вивченні феномена вісниківства та його ідейно-естетичних засад у творчості поетів-вісниківців міжвоєнного двадцятиліття та вісниківських традицій у післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боєвір. Не рабський плач / Боєвір // Пробоєм. – 1934. − № 8–10. – С. 105.
2. Боршош-Кум'ятський Ю. В. Ми йдемо / Ю. В. Боршош-Кум'ятський // Пробоєм. – 1936. − № 4−5. – С. 50.
3. Боршош-Кум'ятський Ю. В. Україна / Ю. В. Боршош-Кум'ятський // Пробоєм. – 1936. − № 4–5. – С. 50.
4. Габор В. В. Розмова наодинці з самотнім поетом (До 90-ої річниці з дня народження Івана Колоса) / В. В. Габор // Старий Замок. – 2001. – Ч. 35–36. – 11 травня. – С. 22.
5. Дзюба І. М. Україна у пошуках нової ідентичності / І. М. Дзюба ; [вступ. слово М. В. Поповича]. − К. : Вид-во «Україна», 2006. − 848 с.
6. Зореслав. Ідемо / Зореслав // Пробоєм. – 1934. − № 7. – С. 89.
7. Іванишин В. П. Українська ідея і перспективи націоналістичного руху / В. П. Іванишин ; [упор. і автор передм. Є. Філь]. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2000. – 152 с.
8. Іванишин П. В. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) : [монографія] / П. В. Іванишин. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2005. – 308 с.
9. Іванишин П. В. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : [монографія] / П. В. Іванишин. – К. : Академвидав, 2008. – 392 с.
10. Імре. До проблеми націоналізму / Імре // Пробоєм. – 1937. − № 1. – С. 5–7.
11. І. К. Октави / І. К. // Пробоєм. – 1933. − № 1. – С. 5.
12. І. К. Сонет / І. К. // Пробоєм. – 1934. − № 7. – С. 89.
13. І. К. Т. Шевченкові / І. К. // Пробоєм. – 1935. − № 3 − 4. – С. 25.
14. І. І. Українська молодь на шляху / І. І. // Пробоєм. – 1938. − № 9–12. – С. 101.
15. Ломацький М. Національна свідомість / М. Ломацький. – Лондон : СУМ, 1952. – 63 с.
16. Росоха С. Щоби було ясно / С. Росоха // Пробоєм. – 1933. − № 1. – С. 2–5.
17. Сеник Л. Т. Роман опору. Український роман 20-х років : проблема національної ідентичності / Л. Т. Сеник. – Львів : Академічний експрес, 2002. – 239 с.
18. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Е. Д. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 170 с.
19. Федик Д. Месть духів / Д. Федик // Пробоєм. – 1934. − № 3. – С. 4.
20. Черкес Б. С. Національна ідентичність в архітектурі міста : [монографія] / Б. С. Черкес. – Л. : Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – 268 с.
21. Є тільки дві сили… // Пробоєм. – 1936. − № 4–5. – С. 50.
22. На новий шлях // Пробоєм. – 1933. − № 1. – С. 1.

© Роль Л. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 10.05.2012 р.